

ГРАЖДАНСКАТА КОНФИСКАЦИЯ НА ПРЕСТЪПНО ПРИДОБИТО ИМУЩЕСТВО. ЗАКОНОПРОЕКТЪТ НА МИНИСТЕРСТВОТО НА ПРАВОСЪДИЕТО В СВЕТЛИНАТА НА МЕЖДУНАРОДНАТА ПРАКТИКА И СТАНДАРТИ

*Йонко Грозев**

Гражданската конфискация на имущество, придобито в резултат от престъпна дейност, е сравнително нов инструмент в борбата с организираната престъпност и корупция. Такова законодателство първоначално е прието в САЩ, а през последните петнадесет години — и в редица други страни. Към настоящия момент то е елемент от правните системи на много от държавите-членки на ЕС. Държавите, които са го приели по-рано във времето и имат повече опит в прилагането му, са Ирландия и Великобритания.

а) Основни характеристики на гражданската конфискация на престъпно имущество

Основната цел на законите за гражданска конфискация на престъпно имущество е „отнемането на печалбата“ от престъпната дейност и постигането по този начин на допълнителен превантивен ефект в борбата с организираната престъпност и корупцията. Гражданската конфискация позволява да се избегне укриването и ползването на облагите от престъпно придобито имущество посредством неговото прехвърляне на трети лица и други форми на прикриване. Сред непосредствените причини, предизвикали подобно законодателство, е възможността за бързото прехвърляне на имущество в съвременния свят, включително и между различни юрисдикции, с което традиционната конфискация в наказателното производство става неефективна и не може да доведе до търсения резултат. Такова законодателство е ефективен инструмент за преодоляване на пречките пред конфискацията на престъпно имущество и тогава, когато по формални причини наказателното преследване е невъзможно.

Законодателството за гражданска конфискация създава самостоятелна процедура за конфискация на имущество, която е напълно отделена от процедурата по наказателно преследване на обвиненото лице. Нейното започване и приключване не е свързано като процесуални стъпки с наказателното производство. Независимо от това гражданската конфискация не е заместител на наказателното преследване, а до-

* Адвокат от София.

пълнителен инструмент към него¹. Това е така поради наличието на основно условие в тази процедура — за доказване от държавата на престъпна дейност и връзката ѝ с имуществото, чиято конфискация се търси. Едва след като държавата е доказала престъпен произход на имуществото, макар и при облекчен режим, се обръща доказателствената тежест по отношение на легалния произход на имуществото. Ако от-ветникът не може да докаже легален произход, имуществото се конфискува.

По отношение на доказването на престъпния характер на имуществото се наблюдава различен подход в различните законодателства. Стандартът за доказване може да е същият като в наказателното правораздаване — „по безспорен начин“, или занижен — баланс на вероятностите, какъвто е по-масовият подход. Такова занижаване на изискването за доказване на престъпния характер на имуществото е и причината, поради която то се счита за по-ефективен инструмент от конфискацията в наказателното производство. Техниките на определяне на доказателствената тежест може да бъдат различни. Така например законодателството в САЩ изисква от обвинението да докаже вероятна обоснованост на твърдението за престъпен произход на имуществото² — стандарт на доказване, който се приема, че е по-висок от изискването за обоснованост на подозрението, което е условие за образуването на наказателно производство по отношение на едно лице. Законодателството в Ирландия и Великобритания изисква доказване на престъпен произход на базата на възприетия стандарт в гражданското съдопроизводство — баланс на вероятностите³. Като правило страните от континенталната правна традиция, като например Швейцария или Лихтенщайн, изискват висока степен на доказване от страна на държавата на престъпния произход на имуществото, а именно — по безспорен начин. Като правило в това производство са облекчени изискванията за допустимост на доказателствените средства и се приемат и доказателства, които не биха били допустими в едно наказателно производство по обвинение в извършено престъпление.

б) Гаранции срещу нарушаване на основни права

Във всички страни, където са приемани закони за конфискация на имущество, придобито от престъпна дейност, са се поставяли въпроси за тяхната конституционност/образност. Основните въпроси са: 1) дали не се нарушава презумпцията за невиновност, 2) дали има достатъчно гаранции за справедлив съдебен процес, 3) допустимо ли е ретроактивното прилагане на закона и 4) нарушава ли се правото на

¹ Вж. в този смисъл заключението на изследване на Световната банка от 2009 г., *Stolen Asset Recovery — A Good Practices Guide for Non-Conviction Based Asset Forfeiture*, World Bank 2009, Key Concept 1, p. 29.

² Законодателството в САЩ изисква доказване на *prima facie* — обвинение за престъпен характер на имуществото, като американското законодателство позволява и конфискацията на имущество, което е инструмент на престъпната дейност, дори и неговият произход да е легален.

³ Законът във Великобритания въвежда самостоятелни правни понятия в тази връзка, които трябва да се докажат, а именно — имуществото да произхожда от престъпно действие или лицето да има „престъпен начин на живот“ (*criminal lifestyle*).

собственост. В описаните по-горе рамки на едно такова производство, а именно — доказване от държавата на престъпен произход на имуществото, макар и при занижена доказателствена тежест и при облекчен доказателствен режим, и обръщане на доказателствената тежест след това върху ответника, който трябва да докаже легален произход на имуществото за определен период назад във времето, включително и период преди приемането на закона, като цяло съдилищата са приемали, че такова законодателство не нарушава основни права.

Европейският съд по правата на човека също е разглеждал дела, в които е оспорвана конфискацията, осъществена по силата на такова законодателство. Засага практиката на Европейския съд е все още ограничена, тъй като в европейските страни това законодателство е сравнително ново. Голямото разнообразие на законодателните решения, подходи и възможни последици в различните страни обаче неизбежно ще доведе до една значително по-задълбочена практика на съда. Основните въпроси, които ще бъдат предмет на анализ, са доколко е гарантирано правото на справедлив процес по силата на чл. 6 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧОС), забраната за ретроактивни наказания по силата на чл. 7 ЕКПЧОС и защитата на правото на собственост по силата на чл. 1 на Протокол 1.

Към настоящия момент не е възможен прецизен отговор на много от въпросите, повдигнати от законодателството за гражданска конфискация на престъпно имущество. Независимо от това няколко решения на Европейския съд за правата на човека по дела, свързани с конфискация на престъпно имущество, ни дават достатъчна база за анализ и едни по-общи заключения.

Първият съществен въпрос в анализа на Европейския съд е доколко конфискацията е наказателна мярка, респ. дава ли тя основание за прилагане на гаранциите за основни права в наказателния процес. Преценката дали става въпрос за наказателна мярка е автономна преценка на съда, която не се определя от класификацията, давана от националното законодателство. В решението си по делото **Уелч срещу Обединеното кралство**¹ Съдът приема, че конфискацията е наказание по смисъла на чл. 7 и че обратното действие на закона в конкретния случай нарушава забраната за ретроактивно прилагане на наказания по този текст на ЕКПЧОС. За да стигне до това заключение, Съдът подробно анализира британското законодателство, въз основа на което е постановена конфискацията на имущество. Тя е била постановена на базата на присъда за трафик на наркотици и е била определена в размер на оборота на осъдения от търговия с наркотици за срок от шест години, предхождащи присъдата. Европейският съд определя конфискацията при този подход като наказание по смисъла на Конвенцията поради „законовата презумпция, че цялото имущество, минало през ръцете на осъдения за срок от шест години, е плод на трафик на наркотици, освен ако той докаже легалния произход на това имущество; фактът, че конфискацията е насочена към оборота от търговията с наркотици, а не е определена на базата

¹ Вж. **Welch v. the United Kingdom**, application no. 17440/90, judgment of 9 February 1995.

на реалното обогатяване или печалбата от тази дейност; възможността съдията да вземе предвид степента на обществена опасност на извършеното престъпление при определянето на размера на имуществото, което трябва да бъде конфискувано; и възможността за замяна на конфискацията с лишаване от свобода, в случай че подсъдимият не я изплати⁴¹. Режимът на конфискация по националното право по делото **Уелч** обаче значително се отличава от стандартния подход на гражданската конфискация на престъпно имущество така, както е възприета в момента в европейските страни (вж. по-горе). Фокусирането на гражданската конфискация върху конкретно имущество, за което е установено, че има престъпен произход, налага анализ, различен от този, възприет в делото **Уелч срещу Обединеното кралство**.

В друго свое решение, по делото **Dassa Foundation v Liechtenstein**², Европейският съд е имал възможност да анализира законодателство, което съдържа основните характеристики на гражданската конфискация. Именно поради това анализът в това решение е по-меродавен за позицията на Съда по отношение на гражданската конфискация. В решението си Съдът приема, че гражданската конфискация по законодателството на Лихтенщайн не е наказание по смисъла на чл. 7 на Конвенцията и няма нарушение на тази разпоредба. За да стигне до този си извод, съдът взема предвид изискването по законодателството на Лихтенщайн за доказване на престъпен произход на конкретното имущество и приема това изискване като съществен елемент от необходимите гаранции срещу нарушаване на основни права. В конкретния случай имуществото е парична сума по банковата сметка на фондация, регистрирана в Лихтенщайн, чийто основен бенефициент е италиански гражданин, осъден в Италия за подкуп на съдия. Европейският съд приема, че са налице достатъчно доказателства, че произходът на блокираната сума по сметките на фондацията действително е възнаграждението, което е получено от осъдения, за извършеното от него престъпление — подкуп на съдия. Запорирането и евентуалното последващо конфискуване на сумата би било насочено единствено и само към тази конкретна парична сума, за която има доказателства за престъпен произход. При това положение Съдът приема, че блокирането и евентуалната бъдеща конфискация не са наказание за извършено престъпление по смисъла на чл. 7 ЕКПЧОС и че обръщането на доказателствената тежест върху ответника да докаже легалния произход на средствата, както и прилагането на закона с обратна сила не са в нарушение на Конвенцията³.

¹ **Welch v. the United Kingdom**, judgment of 9 February 1995, par. 33.

² Вж. **Dassa Foundation and Others against Liechtenstein**, Decision of 10 July 2007, application no. 696/05.

³ В решението си по делото **Dassa Foundation and Others against Liechtenstein**, Decision of 10 July 2007, application no. 696/05, Европейският съд приема също така, че чл. 6 на Конвенцията, гарантиращ справедлив процес, не е приложим нито в гражданската, нито в наказателната си част. По отношение на гражданската част Съдът приема, че тъй като става въпрос за производство по запориране на имуществото, то производството има чисто процедурен характер и не решава „гражданско право“. По отношение на наказателния аспект анализът на Съда е аналогичен с този по чл. 7.

Тъй като по отношение на оплакването за нарушение на правото на собственост съдът приема, че не са изчерпани вътрешните средства, това оплакване не е разгледано по същество. Може да се предположи обаче, че анализът на Съда би бил сходен с този по чл. 7 и че съдът би приел, че обратната сила на такива закони и задълженията за ответника да доказва законния произход на имуществото си не нарушават неговите права, ако държавата преди това е доказала престъпна дейност и връзката ѝ с имуществото.

в) Законопроектът за отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество

Законопроектът за отнемане в полза на държавата на незаконно придобито имущество, изработен от Министерството на правосъдието, се отличава съществено от подхода, утвърден в страните на ЕС при приемане на законодателство, регламентиращо гражданската конфискация на престъпно имущество. Основната разлика идва от факта, че съгласно неговите разпоредби не се изисква доказването на престъпна дейност и връзка на такава дейност с конфискуваното имущество. Това е съществена разлика от подхода в другите държави, което потенциално може да доведе до обявяването на закона за противоречащ на ЕКПЧОС. От решението на Европейския съд по делото **Dassa Foundation v. Liechtenstein** е ясно, че изискването за доказване на престъпен произход на имуществото от държавата, макар и при облекчен режим на доказване, се възприема като съществен елемент от гаранциите за основните права от Съда. При приемането на законодателство за гражданска конфискация България следва да се придържа към утвърдения подход в страните на Европейския съюз и да въведе такава изискване и в българския закон. Това произтича както от задълженията на страната в рамките на Европейския съюз, така и от практиката на Европейския съд по правата на човека за съответствието на гражданската конфискация с гаранциите за основни права.

Законопроектът се мотивира от Министерството на правосъдието и като мярка в борбата със сивата икономика и прикриването на доходи. Тази двойственост на целите на законопроекта е проблемна, тъй като мерките за борба със сивата икономика се различават принципно от мерките за борба с организираната престъпност и корупцията. Законодателството за гражданска конфискация на престъпно имущество в страните от ЕС има ясна насоченост. То е инструмент за борба с организираната престъпност и корупцията. Стандартният подход е, че държавните органи, които имат за задача да се противопоставят на сивата икономика, са данъчните органи и санкцията при установяване на недеклариране на доходи би следвало да бъде задължение за плащане на дължими осигуровки и данъци, а не конфискация на цялото имущество. Подходът, възприет от законопроекта, прави възможно неговото прилагане по отношение на неограничен брой български граждани поради значителния размер на сивата икономика в страната. Приемането на такъв радикален инструмент, нямащ аналог в развитите демократични държави, е мярка, към която би следвало да

се прибегне особено внимателно след детайлно проучване на възможното приложно поле на закона.

Следването на опита на европейските страни би било значително по-разумният и сигурен подход. При такъв подход Законът за конфискация на престъпно имущество следва да постави изискване за доказване на престъпна дейност в производството по конфискация, като предвиди облекчен доказателствен режим за доказване на престъпната дейност. Едва след доказването на престъпна дейност законът може да предвижда обръщане на доказателствената тежест по отношение на легалния произход на имуществото. В случай че се прецени, че са необходими и радикални мерки за борба със сивата икономика, то тези мерки би трябвало да се приемат в самостоятелен законодателен акт и правомощията да се предоставят на данъчната администрация. Възможно е да се въведе изискване за доказване на произход на имуществото, позволяващо налагането на санкция в размер на дължимите данъци върху имущество без ясен легален произход, като периодът за ретроактивно приложение на такова законодателство не би следвало да бъде повече от 5 години, в съответствие със сроковете по данъчното ни законодателство.